

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СЛІСАРОВ О. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри судноводіння
та керування судном
(Київська державна академія водного
транспорту імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного)

УДК 341.1/8

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОДИФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

У статті розглянуто основні проблемні питання щодо кодифікації морського права як на міжнародному, так і на національному рівнях, основні етапи кодифікації національного морського права.

Ключові слова: морська галузь, кодифікація, морське право, нормативно-правові акти, конвенції.

В статье рассмотрены основные проблемные вопросы кодификации морского права как на международном, так и на национальном уровнях, основные этапы кодификации национального морского права.

Ключевые слова: морская отрасль, кодификация, морское право, нормативно-правовые акты, конвенции.

The article considers the basic problems of codification of the law of the sea, both at the international and at the national level. The basic stages of codification of the national law of the sea.

Key words: Maritime industry, codification, Maritime law, regulatory legal acts of the Convention.

Вступ. Міжнародне морське право змінювалось упродовж розвитку цивілізації й удосконалювалось залежно від потреб самого людства. До остаточної кодифікації міжнародного морського права відносини, які виникали у зв'язку з використанням морських просторів, урегульовували за допомогою договорів, звичаїв, морської практики.

Історичний досвід кодифікацій морського права засвідчує, що тривалі терміни кодифікаційних робіт і багато невдач у цій галузі виникали, як правило, в результаті помилкового уявлення про кодифікацію як про повну зміну чинного морського права. Успіх досягався лише тоді, коли новий кодекс розроблявся як підсумковий нормативний документ за попередній період законодавчої діяльності в галузі морського права. У сучасних умовах не можна скажитися на недостатність нормативних актів, але можна побачити наявність прогалин у національному морському законодавстві. Сьогодні кодифікація національного морського права необхідна як для уніфікації морського й річкового законодавства, так і для заповнення прогалин у законодавстві насамперед для впорядкування чинного нормативного матеріалу. Тому виявлення спірних питань сучасного національного морського права варто проводити

на основі обговорення цього матеріалу, не випереджаючи результати обговорення складанням поспішних проєктів нових кодексів, статутів, інструкцій, положень тощо.

Під час написання статті автор спирався передусім на наявні праці радянських та українських юристів-міжнародників, присвячені як загальнотеоретичним сучасним міжнародно-правовим питанням, так і безпосередньо проблемам кодифікації морських просторів. Це праці таких юристів: С.А. Гурєєва, А.Л. Колодкіна, Ю.М. Колосова, В.Ф. Мешери, М.Е. Ходунова та інших.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути основні проблемні питання щодо кодифікації морського права як на міжнародному, так і на національному рівнях, основні етапи кодифікації національного морського права.

Результати дослідження. За визначенням, кодифікація – це вид систематизації законодавства, який передбачає змістову переробку (усунення розбіжностей і суперечностей, скасування застарілих норм) нормативно-правових актів, що мають спільний предмет і метод правового регулювання, і створення нового систематизованого нормативно-правового акта [7].

Під час кодифікації враховуються практика реалізації норм міжнародного права, рішення судових та інших органів, рекомендації науки, прогнози щодо тенденцій розвитку міжнародних відносин і міжнародно-правового регулювання. Кодифікація – один зі способів удосконалення міжнародного права, забезпечення його ефективності. Особливе значення має кодифікація для підвищення ефективності звичайних норм міжнародного права шляхом їх перетворення в договірні норми. Цікавим прикладом кодифікації є прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 р., в рамках якої об'єднані в єдиний узгоджений документ чинні, до речі, вони не були застарілі на момент підписання Конвенції, норми Женевських конвенцій з морського права 1958 р. втілювалися у звичайні норми, розроблені нові положення, присвячені раніше не врегульованим питанням, – режим виключної економічної зони, режим району (дна морів і океанів за межами національної юрисдикції) та його ресурсів, порядок морських наукових досліджень тощо. Кодифікація норм міжнародного права завжди здійснюється на офіційному рівні, певною кількістю держав, за допомогою скликання спеціальних міжнародних конференцій або в рамках міжнародних організацій [6].

Україна здавна вважається морською державою, що зумовлюється її виходом до Чорного моря, а через нього – у Світовий океан. Це спричинює наявність у берегів України морських просторів, які, згідно з Конвенцією ООН з морського права 1982 р., класифікуються за правовими ознаками на внутрішні морські води, територіальне море, прилеглу та виключну (морську) економічну зону, а також континентальний шельф. На підставі положень вищезазначеної Конвенції ООН з морського права та Закону України «Про державний кордон» від 1991 р. у внутрішніх морських водах і в територіальному морі діє повна національна юрисдикція України, а в прилеглій зоні поза державним кордоном України та на континентальному шельфі юрисдикція держави має обмежений характер [1]. На підставі принципів міжнародного морського права й національних актів законодавства України визначено правовий статус цих морських просторів.

Процес кодифікації морського права в національному законодавстві розпочався ще за радянських часів, коли навіть у міжнародному морському праві цей процес не був започаткований. Кодифікація радянського морського права завершилася в 1929 р. прийняттям Кодексу торгового мореплавання Союзу РСР. У ньому отримали юридичне оформлення наявні на той час суспільні відносини в галузі мореплавства. Перші значні зміни в Кодекс були внесені постановою ЦВК і РНК СРСР від 23 листопада 1930 р. у зв'язку з націоналізацією деяких категорій приватновласницьких судів, проведеною на підставі постанови ЦВК і РНК СРСР від 13 квітня 1930 р. Наступні постанови формально не торкнулися основного змісту й системи Кодексу. Зміна радянського морського права йшло головним чином у напрямі видання нормативних актів, які діють паралельно з Кодексом [5].

У 1937 р., коли питання кодифікації радянського права стали в центр уваги радянських юристів, М.Е. Ходунов висловив нову пропозицію щодо об'єднання всіх норм морського й річкового права в один кодекс із виділенням у ньому а) загальних розділів, б) розділів, що

стосуються виключно закордонного повідомлення, в) розділів про внутрішнє судноплавство й каботажне плавання. У 1945 р. М.Е. Ходунов знову пропонує виділити зі спеціальних кодексів і статутів загальні норми, що стосуються всіх видів транспорту, включивши їх у Цивільний кодекс, або створити Транспортний кодекс, у який увійшли б загальні постанови для всіх видів транспорту, а також правила з чинного Статуту залізниць, які не можуть бути поширені на морський і внутрішній водний транспорт. Спеціальні постанови про торгове мореплавство і внутрішнє судноплавство М.Е. Ходунов запропонував виділити в особливий Кодекс морського і внутрішнього судноплавства або включити їх у другу частину Транспортного кодексу [5]. Кодифікація морського національного права триває й до сьогодні, оскільки цей процес не закінчився на міжнародному рівні, розробляються і приймаються нормативно-правові акти, які є необхідними та актуальними.

Неодмінною умовою успішного вдосконалення національного морського права є всебічне та глибоке знання того стану, в якому воно перебуває. Перш ніж розпочати перегляд чинних норм українського морського права, необхідно насамперед виявити їх із розрізнених джерел, об'єднати в одному збірнику, зробити доступними для огляду, розкрити явні недоліки, які підлягають негайному усуненню в порядку поточного законодавства, і зібрати зауваження щодо спірних правових питань, що потребують спеціальних досліджень.

Низка фахівців із морського права в Україні вважає, що в національному законодавстві відсутня чітка регламентація режиму деяких категорій морських просторів. Якщо режим виключної (морської) економічної зони регламентовано Законом України «Про виключну (морську) економічну зону», то режим внутрішніх морських вод і територіального моря національним законодавством не визначено, хоча ці правові категорії відображено в Конвенціях ООН [2]. Перший крок у цьому напрямі вже зроблено. У Верховній Раді України на розгляді знаходиться проект Закону України «Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України» від 30.12.2002 № 2605. Метою поданого Проекту є законодавче визначення статусу і правового режиму внутрішніх вод, територіального моря та прилеглої зони України, забезпечення охорони державного кордону України й захист навколишнього середовища [4].

Аналізуючи зміст Законопроекту, можемо зазначити, що це перший акт законодавства, що визначає правовий статус і режим морських просторів України, при цьому відбувається чітка конкретизація внутрішніх морських вод України в системі правових категорій. Але разом із тим цей Законопроект має низку суттєвих недоліків, які потрібно усунути в законодавчому порядку. Так, у висновках експертів зазначено, що більшість статей Проекту дублюють відповідні статті ратифікованої Україною Конвенції ООН з морського права (наприклад, проходження через територіальне море, правило мирного проходження через територіальне море, заходження у внутрішні територіальні води, права держави в прилеглий зоні тощо). Відповідно до пункту 1 статті 17 Закону України «Про міжнародні договори України», укладені й належним чином ратифіковані міжнародні договори України становлять невід'ємну частину національного законодавства України, застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Отже, потреби для дублювання відповідних норм у Законі немає, тим більше, що таке дублювання обтяжує Закон великою кількістю статей [3]. Наступним визначальним аспектом у сфері установа режиму морських просторів України є регламентація промислового добування живих і мінеральних ресурсів у внутрішніх морських водах, територіальному морі та прилеглий зоні. Варто зазначити, що ця сфера діяльності суб'єктів морського права в прилеглий, виключній (морській) економічній зонах, на континентальному шельфі спеціальними міжнародними актами законодавства не регламентована. З урахуванням того, що у вищезазначених морських просторах юрисдикція прибережної держави має обмежений характер, компетенція щодо видобутку живих і мінеральних ресурсів належить саме прибережній державі. У зв'язку з цим у положеннях Законопроекту законодавцем, на нашу думку, не визначено чіткого комплексного підходу в регламентації цієї сфери діяльності. Автори проекту Закону обмежились лише посиланням на закони України, які визначають режим використання виключної (морської) економічної зони

та континентального шельфу, і зупинились на питаннях економічної безпеки в зазначених морських просторах України, необхідності проведення екологічного моніторингу. Окремо законодавець виділив питання морських наукових досліджень. Тому вважаємо, що для того, щоб цей проект Закону набув елементів комплексного підходу, варто детальніше визначити режим територіального моря та прилеглої зони саме у сфері промислового видобування морських мінеральних і живих ресурсів, а це, у свою чергу, дасть новий імпульс для діяльності суб'єктів господарювання й позитивно позначиться на функціонуванні економіки.

Наступним аспектом, який заслуговує на увагу, є регламентація судноплавства по внутрішніх водних шляхах із погляду функціонування системи «річка-море». Оскільки в назві Законопроекту є категорія «внутрішні води», необхідно регламентувати судноплавство в усіх водних просторах України, а не лише у внутрішніх морських водах. У зв'язку з вищезазначеним також варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку водного транспорту України режим використання внутрішніх водних шляхів для судноплавства нібито здійснюється ще на підставі Статуту внутрішнього водного транспорту СРСР. Хоча сьогодні цей нормативно-правовий акт є застарілим і взагалі не відповідає ні нормам, ні принципам міжнародного морського права. У Верховній Раді лежить проект нормативно-правового акта, який би усунив прогалини національного законодавства, це проект Закону України «Про внутрішній водний транспорт». Законопроект містить норми, які сприятимуть розвитку цієї галузі.

Висновки. За загальним висновком експертів, результатами розгляду в першому читанні Законопроект «Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України» може бути взятий за основу з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій. Загалом процес кодифікації морського законодавства України відбувається не за логічною схемою, а хаотично, що в кінцевому підсумку призводить не лише до невідповідності окремих положень актів законодавства, а й до того, що систематизовані акти законодавства суперечать один одному.

Список використаних джерел:

1. Про державний кордон : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T177700.html/.
2. Про виключну морську економічну зону : Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950162.html.
3. Висновок на проект Закону України «Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2605&skl=5.
4. Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України : Проект Закону України від 30.12.2002 № 2605 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1031-15>.
5. Мешера В.Ф. Деякі питання кодифікації радянського морського права / В.Ф. Мешера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1128971>.
6. Международное право : [учебник для вузов] / ответственные редакторы: проф. Г.В. Игнатенко и проф. О.И. Тиунов. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/mezhdunarodnoe-pravo-2/index.htm>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/mezhdunarodnoe-pravo-2/33.htm>.

